

перехресний удар”, *to do a line shot* – “здійснювати удар по лінії” [6] та інші, які стануть предметом нашого майбутнього дослідження.

Детально проаналізувавши семантику фразеологічних зворотів, які позначають поняття “удар” у волейболі, визначено особливості структури англійських фразеологізмів, розкрито специфіку функціонування досліджуваних ФО та вивчено особливості перекладу англійських ФО на українську мову.

Беручи до уваги, результати наукової роботи ми дійшли висновку, що англійські ФО, які позначають поняття “удар” у волейболі формують підґрунтя терміносистеми волейболу, оскільки вживаються у вузькому професійному значенні. Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблематики й намічає ряд перспектив щодо подальших розробок.

Література

1. Балла М.І. Англо-український словник: близько 120 000 слів. К.: Освіта, 1996. – Т. I. – 752 с.
2. Балла М.І. Англо-український словник: близько 120 000 слів – К.: Освіта, 1996. – Т. II. – 712 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: навч. посібн. / М.П. Кочерган – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 464 с.
4. Пименов М.П. Волейбол. / М.П. Пименов – К.: Здоров’я, 1975. – 92 с.
5. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of English. / A.S. Hornby – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1600 p.
6. <http://www.volleyball.org/glossary.html>.

УДК 811.161.2’367

Н.М. Магас,

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м.Івано-Франківськ*

СУБ’ЄКТНО-ОБ’ЄКТНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЧЕНЬ З МЕНТАЛЬНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

У статті розглядається семантична структура речення з ментальними дієсловами та їх актантами. Логічний і функціональний аналіз особливостей організації цих конструкцій базується на їх предикативній природі. Ментальні дієслова як центральні елементи пропозиційної структури досліджуються з позицій семантичної теорії.

The article presents semantic structure of a sentence with

mental verbs and their actants. Both logical and functional analysis of the correlation specificity in these constructions are based on their predicative nature. Mental verbs as central elements of propositional structure are observed in the light of semantic theory.

Згідно з “вербоцентричною” концепцією організаційним центром речення визнається дієслово у функції предиката, а його валентні властивості визначають структуру речення [2, с. 12]. Ментальні дієслова як один із засобів вираження ментальності віднесено до лексем, які не тільки називають процес мислення, а й містять у своїй семантиці елементи його опису. Теорію мовної репрезентації ментальних дій опрацьовували такі мовознавці, як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, О.В. Падучева, О.Г. Почепцов та інші. Т.В. Булигіна, О.Д. Шмельов встановили, що ментальні предикати можуть позначати той чи інший ментальний стан (*знати, вірити*), розумову діяльність, переважно спрямовану на отримання знань (*обдумувати, роздумувати*), або ж вказувати на появу ментального стану в результаті попередньої дії (*здогадатися, зрозуміти*) [5, с. 31]. Спільною рисою цих предикатів виступає здатність дієслова або іншої частини мови створювати навколо себе відкриті позиції, що заповнюються облігаторними або факультативними актантами. Така валентність характеризується семантичною і синтаксичною появою відкритих позицій, а також їх наповненням. Щоб адекватно зрозуміти смисл висловлювання, недостатньо знати тільки число актантів як співучасників ситуації, що заповнюють відкриті позиції [8, с. 147]. У розумінні смислу речення важливу роль відіграють семантичні відношення між дієсловом і його актантами, передусім прямим об’єктом. Н.Д. Арутюнова зазначає, що “саме об’єкт визначає характер дії, спрямованої на його створення, зміну або знищення” [1, с. 125].

Метою статті є розглянути та проаналізувати особливості організації семантичної структури речень з ментальними предикатами, побудованої на взаємодії актантів.

Семантика ментальних предикатів виявляє себе в монопредикативних та поліпредикативних конструкціях: *Любов, краса віків! Чудні твої закони. Нікому не збагнуть страшних глибин твоїх* (В. Сосюра), ... *Олег одразу зрозумів, що серце Василя Гордійовича аж плавиться від любові до дочки* (Ю.Мушкетик).

Суб’єктно-об’єктна організація речень з предикатами цього типу передбачає вираження об’єкта такими способами:

1. Об’єктним інфінітивом, тобто інфінітивом, що виконує функцію об’єкта при дієслові з об’єктною валентністю. *Галина перед війною мріяла поступити в кіностудію* (А. Шиян). Ментальний предикат *мріяти* характеризується трьома облігаторними семантич-

ними актантами: перший – суб'єкт (той, хто мріє – Галина), другий – об'єкт (те, що мріється – поїздка), третій – місце (куди суб'єкт мріє поступити – кіностудія) та факультативним актантом, який передає певний часовий проміжок – перед війною. Відповідно за умови збереження конгруентності синтаксичних конструкцій у моделі речення V + Inf цей інфінітив може трансформуватись у віддієслівний іменник: *Галина перед війною мріяла про вступ в кіностудію*. У висловлюваннях такого типу крім основної пропозиції, вираженої предикативним центром (*Галина мріяла*), виявляє себе ще один семантичний центр – згорнута пропозиція (*поступити в кіностудію = не поступила*).

2. Підрядним реченням, що позначає певну подію чи ситуацію: *Він пам'ятав, коли вони мали зустрітись* (Р. Іваничук), де за допомогою трансформацій можна виділити згорнуту пропозицію: *Він пам'ятав час зустрічі = Він пам'ятав про домовленість зустрітись → була домовленість зустрітись*.

3. Іменником у знахідному або родовому відмінку чи відповідним займенником: *Чомусь саме тепер дід Дунай згадав свою матір, згадав те, що лежало в найдальшому, найпотемнішому і до болючих сліз теплого закутку його пам'яті...* (М. Стельмах); *Не знали [солдати і трудівники] розпачу ніколи, хоч знали горе і журбу* (В. Сосяра). Пропозиція об'єкта цих висловлювань відображає інформацію такого змісту: дід Дунай пам'ятає свою матір; існує розпач, горе і журба. З точки зору центральних компонентів семантичної структури (суб'єкт, предикат, об'єкт) у висловлюванні *Не згадаю гадки, Не змишлю я мислі* (С. Руданський) синтаксичний об'єкт семантично передає ментальну діяльність суб'єкта і може бути представлене безоб'єктною моделлю: *Не згадаю, Не змишлю я...* Вживання тавтологічного доповнення допомагає автору виразити інтенсивність ментального процесу.

Отже, об'єкт ментальних предикатів зосереджує в собі пропозицію у згорнутому вигляді (*І Страусові згадалася його любов, через яку він не одружився й досі...* (Р. Іваничук). → *Страус любить когось*) і розгорнутому – (*Він пізнав гіркоту поразок і відступу* (С. Журахович) → *в житті суб'єкта були поразка і відступ*).

Оскільки центральною семою ментальних предикатів є дієслово *думати* [6, с. 23], а мислити можуть тільки живі істоти, то на семантичному рівні предикати такого типу характеризуються об'єктною спрямованістю ментального процесу чи стану: *А Цітерєя тим часом новий обмірковує задум* (М. Зеров). У висловлюванні *Він думав усю дорогу, виважував, пригадував* (Ю. Мушкетик) немає вказівки на прямий об'єкт, але сама здатність суб'єкта мислити конкретно чи абстрактно передбачає наявність непрямого об'єкта думки, без якого процес мислення неможливий.

Слід зазначити, що об’єкт мислення має здатність впливати на суб’єкт як на носія того чи іншого стану чи процесу. У реченні *Ро-ман... думає про свою темну самотність* (Р. Іваничук) об’єкт як активна субстанція позначає настільки сильний емоційний стан, що каузує певні ментальні дії (пізнавши самотність, суб’єкт не може її забути, такий стан спонукає до роздумів, осмислення, спогадів, оцінки ситуації і т. ін.). Таким чином, об’єкт мислення має здатність впливати на суб’єкт як на носія того чи іншого стану або процесу. Приймаючи за вихідну позицію припущення, що усі стани характеризуються як появою, так і зникненням, а будь-яка діяльність має свій початок і кінець, подвійність ментальних процесів, які виникають у суб’єкта, формується під впливом певних властивостей об’єктів, на які ці процеси спрямовані, і відображаються у семантико-синтаксичній організації речень.

Так, за формально-граматичним підходом висловлювання *Але веранда запам’яталася* (В. Дрозд) складається з двох компонентів: суб’єкта у називному відмінку однини (*веранда*) і предиката (*запам’яталася*). З позицій глибинного синтаксису це як мінімум трикомпонентне утворення, до складу якого входять: предикат (*запам’яталася*), експліцитний об’єкт (*веранда*) та імпліцитний суб’єкт (*культурному спеціалісту*), про який дізнаємось з контексту. Речення такого типу для співучасника комунікативної ситуації виглядає неповним і вимагає уточнення, чому саме ця веранда запам’яталась. Тому для семантичної повноти висловлювання об’єкт каузує появу інструменталія (*Веранда запам’яталась своїм виглядом / розмірами або подіями, що з нею пов’язані і т.д.*). Таким чином, це вже чотирикомпонентне висловлювання, яке передає дві пропозиції (*Культурний спеціаліст запам’ятав веранду, бо вона простора*), і де предикат позначає ментальний стан об’єкта (особи), що виникає під впливом причини, яку називає суб’єкт.

Особливості впливу предиката на об’єкт та об’єкта на предикат проявляються в синтаксичній категорії – діатезі [9, с. 57]. Ввівши в це визначення поняття орієнтації процесу, В.Г. Гак розглядає його через “різноманітні форми орієнтації процесу, що супроводжуються змінами співвідношення між семантичними та синтаксичними актантами” [3, с. 112]. Так, у реченнях: а) *І Страусові згадалася його любов, через яку він не одружився й досі...* (Р. Іваничук); б) *Йому нагадалась Катруся з сльозами в очах* (Н. Кобринська); в) *Ішли й мовчали. А в голові, мов метелиця – думи. Пригадалось далеко село на Катеринославщині* (А. Головка) дієслівний оператор пасивної діатези пасивний. Провівши суб’єктно-об’єктну трансформацію за допомогою заміни пасивного оператора на його активний еквівалент (а.* *Страус згадав свою любов*; б.* *Він згадав Катрусю*; в.* *Хтось пригадав далеко село на Катеринославщині*), можна зробити висновок, що усі ці (а, а*; б,

б*, в, в*) сигніфікативні ситуації позначають ментальну діяльність суб'єкта в результаті дії каузатора – об'єкта.

Отже, активне значення ментальних предикатів передається активним оператором, а пасивне – пасивним. Приклади а), б) демонструють тричленну пасивну конструкцію з ментальними предикатами, висловлювання *Ишли й мовчали. А в голові, мов метелиця – думи. Пригадалося далеке село на Катеринославщині* – двочленну, в якій семантичний суб'єкт не виражається експліцитно. Факт відсутності агентивного доповнення можна пояснити по-різному. По-перше, в пасивних конструкціях увагу привертають дія та її об'єкт. По-друге, агент пасивної конструкції існує та виражається імпліцитно тоді, коли він невідомий або автор не вважає за необхідне його називати. Тому з цієї комунікативної ситуації неможливо дізнатися, хто саме йшов і мовчав, а кому пригадалось село на Катеринославщині. Тож можна припустити, що суб'єкт, агент – це ляльковод, котрий, виконуючи певні дії над маріонетками, завжди залишається за ширмою.

Якщо комунікативне завдання висловлювання, його прагматична структура не передбачають звернення уваги співрозмовника на те, хто саме реалізує дію, то відсутність слова на позначення агенса може бути визнане комунікативною нормою [10]. Для підтвердження цього твердження визначимо відносини між денотативним планом смислової організації речення і сигніфікативним компонентом в його семантичній реалізації. Оскільки денотативна ситуація характеризується тенденцією вираження декількома сигніфікативними, то денотативність висловлювань типу *Народ виучував рядки “Кобзаря” напам'ять, сприймав їх як свою народну пісню* (Є. Кирилюк); *Рядки “Кобзаря” виучувались напам'ять, сприймались як народна пісня* можна репрезентувати такими сигніфікативними ситуаціями:

– ментальна дія суб'єкта: *Народ виучував рядки “Кобзаря”...* (у даному випадку сигніфікативний суб'єкт ситуації співпадає з денотативним суб'єктом);

– стан суб'єкта (денотативного об'єкта): *Рядки “Кобзаря” виучувались.*

Всередині кожної сигніфікативної ситуації з метою різноманітних уточнень можливі смислові “зміщення”, які розглядаються як зміщення комунікативного центру висловлювання. Формально таке “зміщення” виражається у зміні послідовності компонентів, так званого актуального членування, зі збереженням морфологічних засобів в межах тієї самої сигніфікативної ситуації. Отже, зміни морфологічних засобів можуть свідчити про вираження нової сигніфікативної ситуації або про вираження другої денотативної ситуації. Наприклад, денотативну ситуацію речення *Народ виучував рядки “Кобзаря” напам'ять, сприймав їх як свою народну пісню* (Є. Кирилюк) передають:

Сигніфікативна ситуація 1	Сигніфікативна ситуація 2
<p>– Народ виучував рядки “Кобзаря” <i>напам’ять, сприймав їх як свою народну пісню.</i></p> <p>– Народ вивчав рядки “Кобзаря” <i>напам’ять, сприймав їх як свою народну пісню.</i> З даних синонімічних ситуацій співрозмовник дізнається про ментальну діяльність суб’єкта в минулому і не може визначити, чи відбувається вона зараз.</p> <p><i>Рядки “Кобзаря” вивчив народ напам’ять, сприйняв їх як свою народну пісню.</i></p> <p>Замінивши предикат <i>вивчав</i> на дієслово доконаного виду <i>вивчив</i> і відповідно – <i>вивчались</i> на <i>вивчені</i>, автор може звернути увагу співрозмовника на результативність ментальної діяльності суб’єкта і передати нові сигніфікативні ситуації:</p>	<p>– Рядки “Кобзаря” <i>виучувались народом напам’ять, сприймались як народна пісня.</i></p> <p>– Рядки “Кобзаря” <i>вивчались народом напам’ять, сприймались як народна пісня.</i></p> <p>Комунікативною метою цих синонімічних висловлювань виступає концентрація уваги співрозмовника на стані денотативного об’єкта.</p> <p><i>Народом рядки “Кобзаря” вивчені напам’ять, сприйняті як народна пісня.</i></p>
Сигніфікативна ситуація 3	Сигніфікативна ситуація 4
<p><i>Рядки “Кобзаря” вивчили напам’ять, сприйняли як народну пісню.</i></p>	<p><i>Рядки “Кобзаря” вивчені напам’ять, сприйняті як народна пісня.</i></p>
<p>Провівши смислове зміщення, не називаючи агенса, автор може передати нову денотативну ситуацію <i>Рядки “Кобзаря” знають. Вони відомі</i></p>	

Зміщення смислового центру висловлювання призвело до зміни денотативної ситуації: *Рядки “Кобзаря” знають. Вони відомі.* Як видно з прикладів, сигніфікативні ситуації 2, 4 позначають стан денотативного об’єкта в результаті дії каузатора. Таким чином, експліцитність вираження денотативного суб’єкта у цих конструкціях залежить від комунікативної мети мовця, за допомогою яких він може виразити стан предмета (денотативного об’єкта) на певному етапі: *Рядки “Кобзаря” вивчались* – *Рядки “Кобзаря” вивчені* – *Рядки “Кобзаря” відомі* або звернути увагу учасників комунікативної ситуації на ментальні дії суб’єкта: *Народ вивчав* – *Народ вивчив* – *Народ знає.*

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы /АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1976.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис. – М., 1981.

4. Иванова Т. К вопросу о взаимодействии логических и речевых категорий // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2002.

5. ЛАЯ. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова / АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1989.

6. ЛАЯ. Ментальные действия. / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Н.К.Рябцева / РАН Ин-т языковедения. – М.:Наука, 1993.

7. Русская грамматика. – Т. I. – М., 1980.

8. Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высшая школа, 1978.

9. Субъектно-объектные отношения в предложении (на материале романо-германских языков) / Межвуз. сб. науч. трудов. – Иваново, 1985.

10. www.pomorsu.ru/ScientificLife/Library/Sbornic2/article1.htm

11. Худяков А.А. Понятие категории как объект лингвистического исследования // Лингвистика: Общие вопросы теории и методологии.

УДК 81'373.612.2

Л.С. Маліновська,

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів*

РІЗНОАСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ ЯК СИНТАГМИ

Наукове дослідження проведено на різних рівнях мови і пізнання в рамках семантичної і когнітивної теорії метафори. Прослідковуються типи категоріальних сем метафоричних дієслів. Розглядаються три принципи класифікації метафоричних значень: денотативний, парадигматичний і синтагматичний.

The scientific survey is based on different levels of the language and the cognition in the network of the semantic and cognitive theory of the metaphor. The types of the categorical semes of the metaphoric verbs are traced. The issue examines three principles of the classification of the metaphorical meanings: denotative, paradigmatic and syntagmatic.

Метафоротворення: сучасна точка зору.

Структура висловлювання характеризується взаємопроникненням і взаємозалежністю трьох рівнів: логіко-семантичного, логіко-комунікативного і структурно-синтаксичного. З'являючись на рівні